

LJILJANA KOLENIĆ

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet

kolenic@ffos.hr

Stručni rad

VEZNICI U STARIM HRVATSKIM TEKSTOVIMA

U radu se daje pregled veznika u starim hrvatskim tekstovima od početaka pismenosti. Ne daje se pregled veznika u starim hrvatskim gramatikama. Veznici su podijeljeni u radu na nezavisne i zavisne. Uspoređuju se veznici u starim tekstovima sa suvremenima. Većina veznika javlja se od početaka hrvatske pismenosti do danas (*i, pa, ni, a, ali, nego, ili, da...*). Neki veznici koji se javljaju u prošlosti kao uobičajeni, danas zvuče arhaično poput sastavnoga *pak, ter(e)*, suprotnoga *nu*, rastavnoga *iliti*, uzročnoga *jerbo...* Neki veznici u prošlosti mogu biti i veznici zavisnih i veznici nezavisnih rečenica, primjerice veznik *da*. Veznik *ali* često je nezavisni veznik suprotna značenja, ali u starim tekstovima može biti i zavisni rastavni veznik. Neki veznici više nisu u uporabi u hrvatskom književnom jeziku, ali mogu biti u dijalektu.

Ključne riječi: veznici, hrvatski stari i novi tekstovi, nezavisni veznici, zavisni veznici

Diana Stolac u uvodu svojega rada o metodološkim problemima sintakse u starim hrvatskim gramatikama tvrdi: "Povijesnu je sintaksu moguće istraživati u tri pravca: kao analizu sintaktičkih opisa u hrvatskim gramatikama, kao analizu sintakse tekstova pisanih hrvatskim književnim jezikom od prvih zapisa na hrvatskome jeziku do danas i kao analizu sintaktičkih značajki hrvatskoga jezika, sto uključuje i sintaksu hrvatskoga književnog jezika i hrvatskih dijalekata." (Stolac 2004: 32). U ovom radu govorit će se o veznicima u tekstovima pisanim hrvatskim književnim jezikom tijekom hrvatske jezične povijesti, dakle kao drugi pravac koji je zacrtala D. Stolac.

U starim hrvatskim gramatikama i rječnicima veznik zovu hrvatski jezikoslovci 18. stoljeća *sastavak* (A. Della Blella, L. Šitović Ljubušak, M. A. Reljković, M. Lanosović). Naziv *veznik* uglavnom je naziv koji su rabili pisci sjeverozapadne Hrvatske, a drži se da je prvi put potvrđen u kajkavskih pisaca³²⁰. Naziv *veznik* zadržao se do danas, a rabio ga je i prvi ilirski slovničar Vjekoslav Babukić te jezikoslovci zagrebačke filološke škole (A. Mažuranić, A. V. Tkalčević, B. Šulek). Veznici se javljaju u dvama velikim i bitnim poglavljima gramatike: morfologiji i sintaksi. Veznici se obično definiraju kao nepromjenjive vrste riječi koje povezuju riječi i rečenice.

Gramatike dijele veznike na nezavisne (usporedne) i zavisne. Nezavisni veznici vežu rečenice i riječi, a zavisni veznici "izriču odnos zavisnosti između dviju surečenica, tj. oni određuju

³²⁰ " Naziv veznik, koji se do danas rabi, najranije je potvrđen u kajkavaca" (Lewis, Štebih, Vajs 2006. 192.)

surečenicu obilježavaju kao zavisnu." (AG³²¹ 2007: 569.) Suvremene gramatike još upozoravaju na to da neki veznici mogu biti i nezavisni i zavisni poput *te, dok, nego, no*. (AG 2007., 569.) U ovom pregledu podijelili smo veznike na nezavisne i zavisne prema klasičnoj podjeli.

Veznici se dijele i na prave i neprave. U ovom pregledu zbog opširnosti ne ćemo govoriti o nepravim veznicima, nego samo o pravima. Naime, nepravi su veznici oni koji pripadaju i drugim vrstama riječi, zavisno od mjesta u rečenici. Tako nepravi veznici mogu biti i neodređene zamjenice ili prilozi. Ne ćemo govoriti ni o svezama riječi koje imaju vezničku službu. Takve sveze riječi J. Silić i I. Pranjković zovu "tekstnim veznim sredstvima" (Silić i Pranjković 2006: 377), a J. Silić ranije i "frazologiziranim sintaktičkim konstrukcijama" (Silić 1997: 407). Takve sveze u vezničkoj službi mogu biti veznici i konektori. (V. npr. o konektorima u znanstvenom stilu Stolac i Tibljaš: 1994).

U *Gramatici hrvatskoga jezika* Josipa Silića i Ive Pranjkovića vrste se riječi dijele na one sa samostalnim i na one s nesamostalnim značenjem. U riječi s nesamostalnim značenjem uvršćuju one koje "ne mogu stajati samostalno, bez dodira s drugim vrstama riječi. One su pridružene bilo samostalnim vrstama riječi, bilo rečenici. Takve su zamjenice, veznici, uzvici i čestice." (Silić, Pranjković 2005., 39). Nesamostalne riječi zovu još i suznačnicama. Veznike J. Silić i I. Pranjković ne spominju u poglavlju o morfologiji nego u poglavlju o sintaksi. Autori tvrde da veznici mogu biti jednočlani i višečlani.

Mi ćemo ovdje govoriti samo o pravim jednočlanim veznicima koji se javljaju u starim hrvatskim tekstovima. Ne ćemo se obazirati na stare hrvatske gramatike. O sintaksi u starim hrvatskim gramatikama pisala je Diana Stolac (Stolac 2004).

Članak o veznicima u starim hrvatskim tekstovima temelji se na golemu korpusu starih hrvatskih tekstova, a ovom je prigodom izdvojen samo po jedan primjer kao ilustracija za svaku tvrdnju. Nastojalo se da primjeri budu izabrani iz različitih (starijih) vremenskih razdoblja i iz različitih hrvatskih stilizacija.

Većina se suvremenih jezikoslovaca slaže da neki veznici danas imaju određeno značenje, primjerice značenje suprotnosti (*ali*). (AG 2002., 570.) To je točno, ali značenje veznika nije bilo u prošlosti uvijek isto kao i danas. Neki veznici koji danas imaju značenje suprotnosti u ranijim su razdobljima hrvatskoga književnoga jezika imali značenje (i) rastavnosti (npr. *ali*), dok su primjerice značenje suprotnosti imali i neki veznici koji danas nemaju to značenje, kao veznik *da*.

³²¹ AG kratica je za Akademijinu gramatiku odnosno gramatiku Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Nakladni zavod Globus, Zagreb.

1. Nezavisni veznici

Obično se nezavisni veznici dijele na sastavne, rastavne, isključne, zaključne, suprotne. U radu se daje pregled sastavnih, rastavnih i suprotnih veznika u starim tekstovima.

1.1. Sastavni su veznici u starim hrvatskim tekstovima *i*, *pak*, *ter(e)*, *ni*, *nit(i)*.

Veznik se *i* javlja od samih početaka hrvatske pismenosti, a i danas je u uporabi i to kao druga riječ po čestotnosti u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, odmah iza glagola *biti* (sa svim svojim pojavnicama). (Moguš, Bratanić, Tadić: 1999). On se javlja i u prvom cjelovitom hrvatskom glagoljičkom spomeniku iz prijelaza 11. u 12. stoljeće, u "dragom kamenu" hrvatske pismenosti: *Vъ ime Otca i Sina i Svetago Duha* (Baščanska ploča, prijelaz iz 11. u 12. st.). Često u starim tekstovima *i* povezuje sinonime poput onih iz *Putnoga tovaruša* Ane Katarine Zrinske iz 1661. godine: *gospoda i poglaviti ljudi, vrsta i fela*.

U starim tekstovima teže je naći potvrde za veznik *pa*. Umjesto njega često se javlja veznik *pak* u istom značenju. Tako čitamo u *Noveli od Stanca Marina Držića* iz 1551.: *Gospoje, prvo nas, pak njega oprav'te*. Veznik *pak* osim kao sastavni veznik, rabi se i kao suprotni veznik o čemu ćemo govoriti u poglavlju o suprotnim veznicima.

Veznik *tere*, *ter*, *te* javlja se kao sastavni veznik u starim tekstovima s napomenom da je u starim tekstovima *te* rijetko zastupljen, a često je zastupljena njegova starija inačica *ter(e)*. Kao primjer navodimo stih iz Marulićeve *Judite*, 1521.: *Na glavi priviti plavi tere beli/ i perja naditi stojahu faćeli*. Danas je u uporabi veznik *te*, a *ter* djeluje arhaično. Radoslav Katičić u *Sintaksi* zapisuje *te (ter)* (Katičić: 2002.) što znači da je danas uobičajeno *te*, a *ter* koji je u zagradi u Katičićevoj *Sintaksi* upućuje na to da je *ter* danas stilski obilježen veznik i da ga vjerojatno nakon 19. stoljeća teško možemo naći u tekstovima.

Veznik *ni* javlja se i u starim hrvatskim tekstovima i danas kao sastavni veznik. Navodimo rečenicu iz *Planina Petra Zoranića* (1569.) kao ilustraciju: *Vidiš da po garčkoj zemlji ni gore, ni varha, ni rike, ni vrulje, ni školja, ni duba, ni napokon garma od koga, budi da veći dil lažući, pisci njeje u razlike pritvore kriposti pišući reše*. Nizanje veznika u jednoj složenoj rečenici česta je stilska osobina u starih hrvatskih pisaca.

Veznik *niti* također se vrlo rano javlja u starim hrvatskim tekstovima, a sačuvao se do danas.

Veznik *niti* ima dvije inačice: *niti* i *nit*. Navodimo primjer iz *Svete Rožalije* Antuna Kanižlića (1760.): *pogibajući niti zaspati niti išta okusiti mogadijaše*.

Zaključno se o sastavnim veznicima može reći: od najranijih vremena do danas nalazimo veznike *i*, *ni*, *niti*. Suvremeni veznik *te* javlja se češće kao *ter*, *tere* nego *te*, a veznik *pa* javlja se češće kao *pak*. *Pak* može biti i suprotni veznik. U tekstovima kajkavske stilizacije veznik je *pak* češće suprotni veznik nego sastavni.

Veznik *niti* može se u tekstovima naći kao *nit*. Obje inačice, *niti* i *nit* često rabe isti književnici.

1.2. Rastavni su veznici u starim hrvatskim tekstovima *ili*, *iliti*, *il*, *aliti*, *ali*, *al*, *oli*, *ol*, *oliti*, *jali*, *jal*.

Danas se u gramatikama spominje *ili* kao rastavni veznik. U starim tekstovima rastavni su veznici *ili*, *iliti*, *aliti*, *oliti*, a neki od njih mogu imati reducirani završni vokal (*ili* - *il*, *oli* - *ol*). U tekstovima stare hrvatske književnosti nalazimo češće *iliti* od *ili*. Tako Blaž Tadijanović 1761. godine naslovljava svoj jezikoslovni priručnik *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*, a M. A. Reljković godinu dana kasnije (1762.) objelodanjuje pjesmotvor *Satir iliti divji čovik*.

Rastavni veznik može biti i *ali* koji je u suvremenim gramatikama suprotni veznik, a ranije je mogao biti i rastavni. Tako je primjerice rastavni veznik *ali* u naslovu djela P. R. Vitezovića iz 1696. *Kronika aliti spomen vsega svijeta vikov*.

O uporabi navedenih veznika najbolje svjedoči tekst iz *Propovijedi* Ivana Belostenca iz 1672. godine. Poznato je da je Belostenec pisao tronarječnom koncepcijom hrvatskoga književnoga jezika, odnosno po toj koncepciji u hrvatski književni jezik ulaze riječi iz različitih sustava. U istoj rečenici Belostenec rabi rastavne veznike *ili*, *iliti*, *aliti*: *Zač, ako David, kada arku ili ladicu onu foederis pogodbe Božje, Staroga zakona ili teštamentoma (u koje drugo ništar ne beše nego mana, šiba Aaronova, koja prozelene i procvita, ino tablice zakona), važe iz hiže iliti kuće Abinadaba s tridesetemi tisući aliti jezери, vsem izabranemi od Izraela i s tolikum slavum i dikum nosaše, ino aldove činjaše, nutar i tija od hiže i doma Obededomovoga*.

Za Andriju Kačića Miošića i za neke pisce južne hrvatske rastavni je veznik *aliti*, *oli*, *oliti*. Navodimo kako A. K. Miošić povezuje sinonime navedenim veznicima u *Razgovoru ugodnomu* iz 1756. godine: *diploma aliti blagodarstvo, tituo aliti, ime, palac oliti dvor, Mojsija oliti Musa, Avari oli Abari*.

Zaključno o rastavnim veznicima: uz veznike *il(i)* i *iliti* u starim tekstovima rastavni su veznici mogli biti i drugi koje smo naveli. Suvremene gramatike kao rastavni veznik bilježe samo *ili*, a ranije ih je bilo više, između kojih i *ali* koji je danas suprotni veznik, a kao "starinski i pučki izričaj" bilježi ga u značenju rastavnosti Radoslav Katičić" (2002: 179).

1.3. Suprotni su veznici u starim hrvatskim tekstovima *a, ali, al, li, neg(o), negoli, ner, nere, nu, no, da, ma, pak(o), već(e)*

Veznik *a* javlja se od najranijih hrvatskih tekstova do danas kao suprotni veznik. Navodimo samo jedan primjer iz *Judite* Marka Marulića (1521.): *Kad je zal oblak i fortuna, mornar se boji na moru, a težak na polju.*

Veznik *ali* javlja se također od početaka. Vidjeli smo u prethodnom odlomku da on može biti i rastavni veznik u prošlosti, ponekad i u istoga pisca. Kao suprotni veznik navest ćemo također samo jedan primjer iz Gundulićeve *Dubravke* (17. st.): *Dzora je, svaniva, ali jaoh s istoči/ meni dan ne siva iz dražijeh još oči.* Veznik se može javiti s reduciranim završnim *i (al), ali* i kao *li*, dakle, s reduciranim početnim *a*.

Veznik *nego* u starim je tekstovima mogao glasiti *neg(o), ner, nere, negor, negoli, negli.* *Nego* se javlja od starih hrvatskih tekstova do danas. Navodimo primjer iz *Judite* Marka Marulića (1521.): *nego se je urešila vele plemenitiji i gizdavije nego keno se reše svilom, zlatom i biserom.* Veznik *neg(o)li* javlja se također dosta često pa navodimo primjer iz Gundulićeva *Osmana* (17. st.): *Bolje vam je smrt stignuti/ i u boju s kopjem pasti/ negli tako poginuti.*

Veznik *no* u starim se hrvatskim tekstovima mnogo češće javlja kao *nu*. Suvremene gramatike ne spominju veznik *nu*, nego samo *no*. Ako pomnije tražimo, možemo vrlo rijetko i danas naići na veznik *nu* koji ima snažnu stilsku obilježnost. No, u starim tekstovima uglavnom je *nu* kao što posvjedočuje stih iz Marulićeve *Judite* (1521.): *Nu se spomenite od Mojsesa, vam dim.*

Veznik *pak(o)* u starim je tekstovima također suprotni veznik. Za to ima mnogo primjera u starim hrvatskim tekstovima, a tako bilježe i stare gramatike i rječnici. Navodimo primjer iz pjesme F. K. Frankopana *Srce žaluje* (1670.): *Drugi se raduju u vašoj liposti,/ ja pak vdil tugujem u strašnoj žalosti.* Kada je *pak (pako)* suprotni veznik, on se obično javlja iza prve riječi u rečenici, kao što je to i u našem primjeru. Gramatike suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika suprotni veznik *pak* uglavnom ne spominju, premda se on javlja u tekstovima na suvremenom književnom jeziku.

U suprotnom su značenju pisci rabili i veznik *ma*, osobito oni iz južne Hrvatske. Tako Marin Držić piše u *Dundu Maroju* u 16. st.: *Ma se je trijeba s bremenom akomodavat.* Radoslav Katičić u suvremenom hrvatskom književnom jeziku spominje *suprotni prilog ma* (Katičić 2002: 183.) što govori o tome da se *ma* javlja u značenju suprotnosti i danas u književnom jeziku.

Veznik *već(e)* nije tako čest suprotni veznik kao ostali. Navodimo jedan primjer iz *Smail-age* Ivana Mažuranića (1846.): *Ne junaka biranijeh po obličju i ljepoti, već po srcu junačkome.*

Zanimljivo da *već* ni danas nije često u uporabi kao suprotni veznik, o čemu kaže Ivo Pranjković "nije neočekivano da se *već* rabi i kao veznik suprotnih rečenica, također sinoniman s veznikom *nego*, ali obilježen kao rjeđi" (Pranjković 2018: 70).

Veznik *da* u starim hrvatskim tekstovima može biti i suprotni veznik i veznik koji povezuje zavisnu rečenicu s glavnom. O tome piše Štrkalj Despot 2012. Za *da* kao suprotni veznik u starim tekstovima nalazimo brojne potvrde od najstarijih vremena. Primjer koji navodimo jest iz Zapisa popa Martinca (1493.): *ne proklnite me, da ispravite svoju počtovanu mudrostju i čtuće blagoslovite Boga*. Veznik *da* danas više nije suprotni veznik, a prema našim istraživanjima, još se dobro čuva u tom značenju u 17. stoljeću, a kasnije sve rjeđe. U dijalektima se i danas čuje u značenju suprotnosti.

Zaključno o suprotnim veznicima. Veznik *a* javlja se kao suprotni veznik od najstarijih vremena do danas. Tako je i s veznikom *ali*, dok njegova inačica *al* danas pripada razgovornom stilu, a *li* je zastarjelica. Veznik *nego* također je poznat od starine do danas, a on se pojavljuje još u starim tekstovima kao *neg* (što je danas razgovorni oblik), *ner*, *ner*. Suvremeni veznik *no* vrlo se rijetko rabi u starim tekstovima, taj se veznik ranije uglavnom javlja kao *nu*. Suvremeni zavisni veznik *da* u starim tekstovima može biti i nezavisni, upravo suprotni, ali u tom se značenju danas više ne rabi u hrvatskom književnom jeziku. Suprotni veznik *ma* danas je stilski obilježen. Suprotni veznik *pak* u suvremenim gramatikama nije zapisan kao suprotni veznik premda ga u suvremenim tekstovima nalazimo. Kada je *pak* suprotni veznik, obično se nalazi iza prve riječi u rečenici. Veznik *već* javlja se u starim tekstovima rjeđe kao suprotni veznik, danas je u gramatikama hrvatskoga književnoga jezika na popisu suprotnih veznika.

2. Zavisni veznici

U ovom ćemo članku samo dati pregled nekih zavisnih veznika ne zaustavljajući se posebno na vrstama zavisnih rečenica koje povezuju jer je poznato da neki zavisni veznici povezuju više zavisnih rečenica s glavnom.

2.1. Veznik *da* (rijetko i *jeda*). Već je rečeno da veznik *da* nije bio samo zavisni veznik kao danas, nego da je bio i nezavisni veznik koji je mogao označivati suprotnost. Kao zavisni, veznik *da* uglavnom je imao i sve službe u zavisnim rečenicama kao i danas: subjektnu, objektnu, namjernu. Veznik *da* javlja se u najstarijim hrvatskim spomenicima, pa sve do danas. Potvrđujemo to primjerom iz *Povaljske listine* (1184.) u kojoj piše: *Molju vy vlastele da byste je dali cr(i)kve*.

2.2. Veznik *ako* javlja se od najstarijih hrvatskih tekstova do danas. Uglavnom je kao i danas bio u službi pogodbenih rečenica. Oprimjereno stihovima pjesme iz 15. stoljeća J. Vidulića: *Ako mi ne daš lik, pogiba život moj.*

2.3. Uzročni veznici u starim tekstovima jesu *jere, jer, er, jera, ar, ere, jerbo, bo, jeda*. Veznik *jer* javlja se u starim i novim tekstovima. U starim tekstovima može biti i kao *jere, jera, ar, er, ere*. U kajkavskih pisaca taj veznik uglavnom često glasi *ar* premda se *ar* javlja i u ostalih hrvatskih pisaca. *Jer* se javlja od starih tekstova do danas, a za ilustraciju dajemo primjer iz Marulićeve *Judite* (1521.): *Jer bit ne moguć sa nj, pridat se voliše*. Navodimo i primjer rečenice s uzročnim veznikom *ar* iz *Priručnika* P. R. Vitezovića (1703.): *Riči pak vse hrvatske jesu, ako ne povsud općinske, ar vnože hrvatskoga orsaga strane s dijačkim, ugarskim i nimškim jezikom pomutiše se.*

Veznik *jerbo, bo* čest je u starim hrvatskim tekstovima. Danas se *jerbo* može javiti kao stilski obilježeni veznik u "starinskom" stilu, a *bo* "susrećemo još jedino u starijim tekstovima" (Katičić 2002: 267). Veznik *jerbo* u tekstovima nalazimo na početku surečenice, a veznik *bo* iza prve riječi u surečenici. Za veznik *jerbo* navodimo primjer iz gramatike L. Šitovića Ljubušaka (1713.): *i tako nije njimi muka naučit regule gramatičke, kako nami, jerbo mi neimamo gramatikah u naš jezik istomačenih.*

Veznik *bo* često se javlja u starim tekstovima, a rabi ga i veliki hrvatski književnik A.G. Matoš još početkom 20. stoljeća kao stilski obilježeni veznik (*Oko Lobora*, 1907.): *Zemlja bo je mučni i žuhki tiranin pa obilježava svog sina i slugu*. Navodimo i primjer iz starije književnosti u kojoj veznik *bo* nije stilski obilježen, nego neutralan veznik. U Marulićevoj *Juditi* (1521.) čitamo: *Rači se smiliti, milostiv bo jesi* (M. Marulić, *Judita* 1521.)

2.4. U starim su tekstovima dopusni veznici *premda, daprem, prem, premako, akoprem*. Do danas je uobičajen veznik *premda* koji pripada neutralnom stilu, a ostali veznici pripadaju danas stilski obilježenom leksiku koji daje rečenicama s navedenim veznicima "starinski" pečat. Veznik *iako* nije uobičajen u starim tekstovima, a jest u suvremenim. Veznik *mada* koji neke suvremene gramatike spominju, također nije uobičajen u starim tekstovima. Navodimo primjere čestih veznika. Vrlo je čest *premak* kao što potvrđuje rečenica iz stihova *Vile Slovinke* (1614.) J. Barakovića: *Premako ne odam mu vilu bogato, / ali ju ne prodam za biser i zlato*. Također često čitamo i veznik *akoprem*, dakle s inverzijom *prem* i *ako* što ilustriramo rečenicom iz *Odiljenja sigetskoga* P. R. Vitezovića iz 1694. godine: *Akoprem jakosti doba mi još ne da / al mi nisu kosti ni srce iz leda*.

2.5. Usporedni veznici u starim su hrvatskim tekstovima *kao, kaono, kano, kakono, kanoti, kakonoti, jak, jako*. U hrvatskom književnom jeziku rabi se *kao*, a ostali više nisu u uporabi u hrvatskom standardu. Navodimo primjer veznika *jak(o)* iz pjesme DŽ. Držića iz 15. stoljeća: *Ja ću poć po svitu svudi se tekući/ jak pčela po cvitu slatki med ištući*. Primjer veznika *kano* navodimo iz *Svete Rožalije* A. Kanižlića (1756.): *Razdiljeno tako kanoti na dvoje/ u vrime će svako biti srce moje*.

Ovim nije iscrpan popis veznika, dakako da bismo ih mogli navesti još mnoge: *dakle, radi, zato* itd. No, cilj je bio dati usporedbu veznika u starim i novim hrvatskim tekstovima, a izdvojili smo i zbog opsega rada i zbog preglednosti, ograničeni broj veznika. Usporedbom starih i novih veznika izvodimo sljedeći zaključak.

Od najranijih vremena do danas nalazimo sastavne veznike *i, ni, niti*. Veznik *te* često se u starim tekstovima javlja kao *ter/e/*. U starim tekstovima veznik *pa* javlja se kao *pak*, kasnije kao *pa*. Suprotni veznici *a* i *ali* javljaju se od najstarijih vremena do danas. Veznik *nego* također je poznat od starine, uz oblike *ner, nere*. Suvremeni veznik *no* vrlo se rijetko rabi u starim tekstovima, taj se veznik uglavnom javlja kao *nu*. Suvremeni zavisni veznik *da* u starim tekstovima može biti i nezavisni, upravo suprotni, a u suvremenim je gramatikama samo zavisni veznik. Suprotni veznik *pak* u suvremenim gramatikama zapisan je kao sastavni veznik *pa* (u Katičićevoj Sintaksi i kao *pak*), ali ne i kao suprotni veznik. Rastavni veznici *ili* i *iliti* javljaju se vrlo rano, ali kao rastavni veznici javljaju se u starim tekstovima još i *aliti, oli, oliti, jali*. U usporedbi sa suvremenim stanjem upozoriti je da je danas *ali* samo suprotni veznik, a u starim je tekstovima i rastavni veznik.

Zavisni veznici *da, ako, premda, jer, kao* javljaju se od početaka pismenosti do danas. Uz suvremeni veznik *da* nalazimo u istoj službi rijetko i *jeda*, uz suvremeni veznik *jer* nalazimo u istoj službi i *er, ere, ar, jere, jera, jerbo, bo* koje suvremeni hrvatski književni jezik ne propisuje.

Uz suvremeni veznik dopunskih rečenica *premda* u starim se tekstovima još javlja i *prem, premake, akoprem, daprem*. Usporedni veznik *kao* javlja se u starim tekstovima i danas, a uz njega nalazimo i *kaono, kano, kakono, kanoti, kakonoti, jak, jako*. Neki veznici koji se javljaju u prošlosti kao uobičajeni, danas zvuče arhaično poput sastavnoga *pak, ter(e)*, suprotnoga *nu*, rastavnoga *iliti*, uzročnoga *jerbo*... Neki od navedenih veznika koji danas nisu u uporabi u hrvatskom standardnom jeziku mogu biti u suvremenim dijalektima. Primjerice, suprotni veznik *da* zabilježen je u dijalektnim tekstovima.

Da bismo neki stariji tekst u cijelosti razumjeli, moramo poznavati i veznike te njihovo značenje. Tako rečenica (navod iz *Svetoga pisma*) iz Zoranićevih *Planina* (1569.) *Ne pristoji se da svića pod sudom skrivena stoji, da da ljudem sviti* može djelovati nejasno ili možemo pomisliti da je pisac slučajno upisao dva puta isti veznik. A zapravo je to lijep primjer u kojem se vide različita značenja veznika *da*: prvi put to je suprotno značenje, a drugi put znači namjeru.

Literatura

Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Nakladni zavod Globus, Zagreb. U članku je kratica AG (Akademijina gramatika).

Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, treće poboljšano izdanje*, Nakladni zavod Globus, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Lewis, Kristian; Štebih, Barbara; Vajs, Nada. 2006. Gramatičko nazivlje u hrvatskome kajkavskome književnom jeziku, *Filologija* 46-47. 183-201.

Moguš, Milan; Bratanić, Maja; Tadić, Marko. 1999. *Hrvatski čestotni rječnik*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Školska knjiga, Zagreb.

Pranjković, Ivo. 2018. O riječima nego, no, već, još i tek. *Fluminensia* god 30/1. 63-76.

Silić, Josip. 1997. Znanstveni stil hrvatskoga standardnog jezika, *Kolo* 2. 397-416.

Silić, Josip; Pranjković, Ivo. Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga, Zagreb.

Stolac, Diana. 2004. Metodološki problemi u istraživanju sintakse u starim hrvatskim gramatikama, *Fluminensia* 16/1-2. 31-43.

Stolac, Diana; Tibljaš, Verena. 1994. "Konektori u znanstvenome stilu". *Riječki filološki dani*, ur. Marija Turk. Rijeka. 55-71.

CONJUNCTIONS IN OLD CROATIAN TEXTS

The paper deals with conjunctions in old Croatian texts. It does not deal with conjunctions in old Croatian grammar books. Conjunctions are divided into coordinating conjunctions and into subordinating conjunctions. Conjunctions in old and new Croatian texts are compared. Most conjunctions occur from the beginnings of Croatian literacy to present day such as *i, pa, ni, a, ali, nego, ili, da*... Some conjunctions from old Croatian texts seem archaic today such as *pak, ter(e), nu, iliti, jerbo*... In the past some conjunctions may be both, coordinating and subordinating like conjunction *da*. The conjunction *ali* often has opposite meaning, but in older Croatian texts it can have parting meaning as well. Some conjunctions are no longer in use in Croatian standard language, but they may appear in dialect.

Keywords: conjunctions, Croatian old and new texts, coordinating conjunctions, subordinating conjunctions